

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

ПРОФЕСІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА

PROFESSIONAL DUTIES AS A NECESSARY ELEMENT OF THE STRUCTURE OF THE LEGAL STATUS OF A LAWYER

Заборовський В.В.,
*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Бисага Ю.М.,
*професор, доктор юридичних наук,
завідувач кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

У статті автором розкривається правова природа професійних обов'язків адвоката як необхідного структурного елемента його правового статусу. Досліджуються критерії класифікації обов'язків адвоката. Сформульовано висновок, відповідно до якого українським законодавством встановлюється широке коло професійних обов'язків адвоката та здебільшого визначається порядок їх реалізації, а також забезпечується механізм їх дотримання (через можливість притягнення адвоката до відповідальності, зокрема до дисциплінарної).

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, професійні обов'язки адвоката, уникнення конфлікту інтересів, підвищення кваліфікації адвоката.

В статье автором раскрывается правовая природа профессиональных обязанностей адвоката в качестве необходимого структурного элемента его правового статуса. Исследуются критерии классификации обязанностей адвоката. Делается вывод, согласно которому украинским законодательством устанавливается широкий круг профессиональных обязанностей адвоката и в большинстве случаев определяется порядок их реализации, а также обеспечивается механизм их соблюдения (из-за возможности привлечения адвоката к ответственности, в частности к дисциплинарной).

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, профессиональные обязанности адвоката, избежание конфликта интересов, повышение квалификации адвоката.

In this article the author explores the legal nature of the professional duties of the lawyer as a necessary structural element of his legal status. The criteria for classifying the duties of a lawyer are examined. It is concluded that the Ukrainian law establishes a wide range of professional duties of the lawyer and in most cases determines the procedure for their implementation, as well as provides a mechanism for their compliance (due to the possibility of bringing a lawyer to responsibility, in particular, to disciplinary).

Key words: lawyer, advocacy, professional duties of a lawyer, avoid conflict of interest, advancement of a lawyer.

Постановка проблеми. Розкриваючи питання про структуру правового статусу адвоката, ми неодноразово звертали увагу на те, що обов'язки є одним з основних елементів такого статусу [1, с. 111; 2, с. 19; 3, с. 32]. Предметом нашого дослідження була й правова природа інших структурних елементів вказаного статусу, які виділяються нами, зокрема: прав [4; 5; 6], гарантій [7] та відповідальності адвоката [8; 9; 10].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на значний плюралізм у позиціях науковців щодо визначення структури та видового набору елементів правового статусу адвоката, можна дійти висновку, що більшість науковців необхідними елементами правого статусу визначають права та обов'язки особи. Це, насамперед, пов'язано з тим, що, здійснюючи свою професійну діяльність,

адвокат має бути не тільки забезпечений належними можливостями її реалізації на професійній основі, але й має чітко знати про всі необхідні умови здійснення адвокатської діяльності. Така необхідність, зокрема, пов'язана з тим, що дисциплінарним проступком адвоката є й невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Стан опрацювання. Проблема визначення сутності обов'язків адвоката була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти цієї проблеми, доцільно виокремити праці У. Бернама, О. Бойкова, О. Бусуріної, Т. Варфоломеевої, Т. Вільчик, В. Дюкіної, Л. Калінкіної, С. Компанейцева, Ю. Лубшева, Р. Мельниченко, А. Рагуліна, К. Северин, Т. Федотової, Д. Фіолєвського, О. Халеппо та інших.

Метою статті є розкриття сутності професійних обов'язків адвоката як необхідного структурного елемента його правового статусу. Основними завданнями автор ставить перед собою визначення правової природи такого структурного елемента правового статусу адвоката як професійні обов'язки адвоката, визначення можливих критеріїв їх класифікації та розкриття загальних положень професійних обов'язків адвоката, які передбачені ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11].

Виклад основного матеріалу. Одним із структурних елементів правового статусу адвоката, який поряд із його правами розглядається як вихідний та загальноприйнятий такий елемент, є обов'язки адвоката. Взаємозв'язок між вказаними елементами проявляється, зокрема в тому, що «закон передбачає конкретний перелік прав адвоката, які за умов повного і грамотного їх використання забезпечують йому безперешкодну діяльність у здійсненні своїх обов'язків щодо надання правової допомоги» [12, с. 128]. Але різниця між ним, як зазначає О. Мелехін, проявляється ось у чому: «Юридичний обов'язок – це передбачена нормою права міра належної поведінки учасника правовідносини. На відміну від суб'єктивного права, не можна відмовитися від виконання юридичного обов'язку. Відмова від виконання юридичного обов'язку є підставою для юридичної відповідальності» [13, с. 369]. У цьому аспекті викликає інтерес точка зору О. Орлова, за якою «обов'язку має кореспондуватися відповідальність, в іншому разі такий обов'язок залишається правом» [14, с. 274]. Все це вказує на взаємозв'язок між такими елементами правового статусу адвоката, як права, обов'язки та відповідальність.

Розкриваючи сутність вказаного елемента правового статусу адвоката, вважаємо за необхідне погодитися з позицією С. Компанейцева, який під професійним обов'язком адвоката пропонує «розуміти діяльність адвоката, пов'язану з реалізацією його функцій, що відображає глибоке усвідомлення необхідності професійного захисту інтересів особи, реалізується через сферу особистих і професійних якостей адвоката та базується на принципах моралі, які склались в адвокатурі» [15, с. 183]. Позитивність вказаного визначення проявляється в тому, що науковець професійний обов'язок адвоката розглядає як поєднання правових та моральних обов'язків, які полягають у необхідності дотримання адвокатом під час надання професійної правової допомоги як приписів права, так і моралі. Як поєднання правових і моральних обов'язків, які забезпечують кваліфіковану реалізацію адвокатської діяльності, професійний обов'язок адвоката розглядає й Т. Федотова [16, с. 10].

Про обов'язки юридичного й морального характеру перед клієнтами, судом, іншими органами державної влади, адвокатським співтовариством загалом та окремо перед суспільством, яких має дотримуватися адвокат під час здійснення своєї професійної діяльності, йдеться і в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (п. 1.1) [17] від 1 жовтня 1988 р. У Кодексі

також зазначається, що багато завдань, що виконуються адвокатом, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного, в першу чергу, з його особистою зацікавленістю або з тиском ззовні. Ця незалежність є так само необхідною для довіри до судового провадження, як і неупередженість судді (п. 2.1.1). Крім того, вказується й на те, що довірчі відносини можуть виникнути лише в разі відсутності сумнівів щодо професійної честі, гідності та порядності адвоката. Для адвоката ці традиційні чесноти є професійними обов'язками (п. 2.2). Більш детально такі риси (чесноти) адвоката розкриваються нами в одній із наших праць [18], в якій, зокрема, доходимо висновку, що чесність і порядність у діяльності адвоката, в своїй сукупності з професійною незалежністю є необхідними умовами, які забезпечать належний рівень довіри клієнта до адвоката.

Значення довіри в професійній діяльності адвоката не має викликати сумніву, оскільки вона має бути присутня у всіх стосунках адвоката і його клієнта. Принцип довіри розкривався ще в Правилах адвокатської професії в Росії 1913 р. [19], в яких зазначалося: діяльність адвоката заснована на наданій йому довірі; оберігання довіри до гідності свого звання є основним обов'язком адвоката; у жодному разі адвокат не має права порушити надану йому довіру; будь-яка дія адвоката, спрямована на підірвання довіри, є професійним проступком; зловживання довірою несумісне зі званням адвоката. За нашим переконанням, усі вищевказані положення принципу довіри є актуальними й у професійній діяльності сучасного адвоката. За таких умов треба врахувати й те, що адвокат у будь-якій своїй діяльності, зокрема поза професійної (у повсякденному житті), має неухильно дотримуватися тих, у першу чергу, моральних обов'язків, які на нього покладає специфічний статус адвоката, його професія.

Професійні обов'язки адвоката містяться, зокрема в положеннях Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (насамперед, у ст. 21 Закону) та Правил адвокатської етики [20]. Як зазначає О. Гурич, у Правилах адвокатської етики конкретизують обов'язки, передбачені Законом, та збільшується їх обсяг, оскільки майже в кожній їх статті містяться обов'язки адвоката [21, с. 265]. Таке твердження О. Гурич заслуговує на увагу, оскільки український законодавець, розкриваючи ті чи інші аспекти професійної діяльності адвоката, здебільшого звертає увагу на діяння, які адвокат має здійснити або ж які йому забороняється вчинити. Так, наприклад, необхідність дотримання принципу законності у відносинах із судом та іншими учасниками судового провадження (ст. 43 Правил), розкривається в основному за допомогою наведення переліку дій, які адвокат у процесі судового розгляду не має здійснювати.

У ч. 2 ст. 27 вищевказаних Правил зазначається, що під час виконання доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби з метою надання ефек-

тивної правової допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва.

Із розумною дбайливістю й оперативністю в представленні інтересів клієнта юрист має діяти й відповідно до п. 1.3. Типових правил професійної поведінки, затверджених Американською асоціацією адвокатів [22]. Вказану норму У. Бернам розглядає як обов'язок адвоката здійснювати у справі від імені клієнта будь-які законні і ті, які відповідають нормам професійної етики, дії, незалежно від того, що такі дії можуть викликати неприйняття громадськості або створювати незручності особисто для адвоката [23, с. 287]. У п. 1 ч. 1 ст. 7 Федерального закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» [24] зазначено що адвокат зобов'язаний чесно, розумно і сумлінно відстоювати права і законні інтереси довірителя усіма не забороненими законодавством Російської Федерації засобами. Про обов'язок адвоката надавати допомогу клієнту будь-яким законним способом йдеться також в Основних положеннях про роль адвокатів [25] (п. 13).

Ми поділяємо позицію українського законодавця, який зобов'язує адвоката використати всі необхідні і доступні йому законні засоби з метою надання ефективної правової допомоги клієнту, оскільки такий обов'язок, по своїй суті, відповідає, зокрема, законодавству США, Російської Федерації та нормам Основних положень про роль адвокатів. Але у цьому разі не варто забувати про п. 5 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якого дисциплінарним проступком адвоката є й невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків. Наслідком вчинення адвокатом вказаного діяння може бути й притягнення його і до цивільно-правової відповідальності. На нашу думку, відсутність Стандартів професійної діяльності українського адвоката та наявність низки оціночних понять під час формування його обов'язку (використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби з метою надання ефективної правової допомоги клієнту) має негативний вплив для можливої кваліфікації такого діяння як дисциплінарний проступок. У такій ситуації незахищеною є не тільки професійна діяльність адвоката, але й законні інтереси його клієнта (зокрема, під час звернення з відповідною вимогою про відшкодування шкоди внаслідок невиконання або ж неналежного виконання адвокатом такого обов'язку).

У таких Стандартах професійної діяльності українського адвоката законодавець має зважати на позиції необхідності активної поведінки адвоката під час відстоювання інтересів свого клієнта. У жодному разі не має допускатися діяльність адвоката, яку інколи в юридичній літературі характеризують як «пасивний захист» [26; 27, с. 16]. Л. Калінкіна зазначає: «Адвокат, який мовчить, адвокат бездіяльний – це найнебезпечніше перекручення забезпечення права на захист. Такий знущальний спосіб розправи над інститутом захисника в конкретному адвокатському виконанні є грубим порушенням права обвинуваченого на захист, забезпечення якого передбачає використання адво-

катом-захисником усіх законних способів і засобів захисту інтересів свого підзахисного» [28, с. 14].

С. Володіна всі можливі способи здійснення захисту поділяє на три види, а саме: захист від обвинувачення; напад або звинувачення звинуваченням; або змішаний, що має обидва способи. Вона звертає увагу на те, що найчастіше адвокатами «обирається перший, не завжди активний і не завжди ефективний спосіб» [29, с. 47]. Слушною в цій ситуації є точка зору Ю. Лубшева, який вказує: «Праві ті юристи, хто закликає адвокатів бути найактивнішими учасниками доказового, та й усього кримінального процесу у справі. Потрібно не просто вказувати і критикувати, а наводити факти, документи, називати осіб, які спростовують звинувачення, але і виправдовують людину. І на цьому будувати свою захисну роботу. Ось тоді-то, на цьому шляху і може бути якийсь позитивний результат» [30, с. 37–38]. Вважаємо, що і український законодавець, і дисциплінарна практика КДК мають зважати на необхідність закріплення за адвокатом статусу активного учасника в усіх видах правовідносин, в яких він бере участь. Лише в такому разі буде забезпечене належним чином право особи на надання їй професійної правової допомоги всіма доступними для адвоката засобами. За таких умов вказівка законодавця на те, що адвокат має використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби, по суті, перетворює право на використання таких засобів на обов'язок, відмовитися від виконання якого адвокат не має можливості (враховуючи можливість притягнення до відповідальності). Все це свідчить про наявність специфічного взаємозв'язку між зумовленими елементами правового статусу адвоката.

В юридичній літературі наявні різні критерії класифікації обов'язків адвоката. Так, В. Дюкіна та Т. Вільчик, відповідно до європейських стандартів, що регулюють юридичну професію, які містяться в таких документах, як Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката і Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (які є визнаними зразками для інтерпретації та застосування в національних деонтологічних нормах), комплекс адвокатських обов'язків розділяють на такі категорії: обов'язки щодо клієнтів, обов'язки щодо адвокатури загалом та інших адвокатів, обов'язки щодо суду та інших державних органів й обов'язки щодо суспільства [31, с. 93; 32, с. 273–274]. О. Халеппо, залежно від правового регулювання діяльності адвоката-представника в цивільному та арбітражному процесі, класифікує його обов'язки на процесуальні обов'язки, що регулюються нормами процесуального права, спеціальні обов'язки, передбачені Федеральним законом «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» і які відповідають процесуальному статусу адвоката, та обов'язки перед адвокатською організацією, що впливають із професійного статусу адвоката [33, с. 7–9].

Л. Демидова та В. Сергєєв обов'язки адвоката поділяють на зовнішні та внутрішні. Зовнішні

обов'язки вони пов'язують із чесним, розумним і сумлінним відстоювання прав і законних інтересів довірителя всіма не забороненими законодавством засобами та ставлять їх на перше місце. А під внутрішніми обов'язками вони розуміють обов'язки перед адвокатською організацією та організаційними формами адвокатської діяльності [34, с. 117].

Враховуючи взаємозв'язок та взаємопов'язаність обов'язків адвоката з таким елементом його правового статусу, як права, вважаємо за можливе визначений нами критерій класифікації прав застосувати й щодо обов'язків. Так, обов'язки адвоката можна поділити на обов'язки першого рівня (професійні обов'язки) та обов'язки другого рівня (процесуальні обов'язки). Так само серед обов'язків першого рівня теоретично можна виділити: організаційні обов'язки адвоката, обов'язки, пов'язані з гарантіями адвокатської діяльності, та обов'язки, які безпосередньо пов'язані з наданням адвокатом професійної правової допомоги (обов'язки функціонального характеру).

Крім цього, як ми зазначали вище, можна виділити правові й моральні обов'язки адвоката. О. Бойков, із числа обов'язків адвоката як частини його статусу виділяє дві групи, а саме: правові, які піддаються безпосередньому контролю, ігнорування яких може спричинити наслідки, передбачені для правопорушень, та етичні, які стосуються змісту професійного обов'язку [35, с. 12]. У такому разі ми розділяємо позицію, за якою сукупність правових та моральних обов'язків адвоката являє собою професійний обов'язок адвоката, невиконання або неналежає виконання якого вважається дисциплінарним проступком.

Варто зазначити, що в ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якій міститься примірний перелік професійних прав адвоката, на першому місці зазначений обов'язок адвоката дотримуватися присяги та правил адвокатської етики. Крім цього, порушення присяги адвоката України та правил адвокатської етики розглядаються як окремі види дисциплінарного проступку адвоката (п. 2 і 3 ч. 2 ст. 34 Закону). Порушення присяги є підставою накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю (п. 1 ч. 2 ст. 32 Закону). Така сама санкція накладається й у тому разі, якщо систематичне або грубе одноразове порушення правил адвокатської етики підриває авторитет адвокатури України (п. 4 ч. 2 ст. 32 Закону). Якщо таке діяння не підриває авторитет адвокатури, то право на зайняття адвокатською діяльністю може бути зупинено (п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону). Все це вказує на значну увагу, яку приділяє законодавець морально-етичній складовій частині професійної діяльності адвоката.

Одним із професійних обов'язків адвоката є надання на вимогу клієнта звіту про виконання договору про надання правової допомоги (п. 2 ч. 1 ст. 21 Закону). Д. Фіолевський слушно зазначає: «Кожен адвокат – практик і, за відсутності такої вимоги закону, постійно інформує клієнта про стан роботи

над справою і про її результати, однак непоодинокі випадки неетичної поведінки з клієнтами адвокатів і юристів, що практикують поза рамками адвокатури, зумовили введення такої норми Закону» [12, с. 131]. Ми поділяємо необхідність існування такої законодавчої норми, оскільки, незважаючи на наявність особливих довірчих відносин між адвокатом і його клієнтом, останній мав можливість проконтролювати професійну діяльність адвоката, що пов'язана з відстоюванням його інтересів, а отже, зажадати від адвоката надати йому такий звіт. Адвокату варто врахувати, що, відповідно до ст. 26 Правил адвокатської етики [36], інформування клієнта про хід виконання доручення вважається обов'язком адвоката. Так, він мав із розумною регулярністю інформувати клієнта про хід виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення стосовно суті свого доручення та його виконання.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів. У п. 8 ч. 1 ст. 1 цього ж Закону під конфліктом інтересів розуміється суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Уникнення конфлікту інтересів розглядається як один із принципів, на основі якого має здійснюватись адвокатська діяльність. Розкриття такого принципу відбувається в ст. 9 Правил адвокатської етики, відповідно до якої адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати:

1) одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або, вірогідно, можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу;

2) клієнта або надавати йому правову допомогу, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта.

Крім цього, адвокат не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому правову допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

К. Северин за структурою виділяє вертикальні (виникають між інтересами адвоката та клієнта) та горизонтальні (між інтересами клієнтів) конфлікти інтересів. При цьому вказує на можливість існування на практиці й змішаних, в яких існують конфлікти і між інтересами клієнтів, і між інтересами клієнта та інтересами адвоката [37, с. 151]. Відповідно до вказаної класифікації, перші два види являють собою горизонтальні конфлікти, а у третьому випадку йдеться про вертикальний конфлікт.

Дотримуватися принципу неприпустимості конфлікту інтересів адвокат має, насамперед, на стадії прийняття доручення клієнта. У ст. 20 Правил адвокатської етики йдеться про заборону адвокатів приймати доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким він зв'язаний договором (чи є розумні підстави передбачати можливість виникнення конфлікту) або ж у разі отримання адвокатом від іншого клієнта конфіденційної інформації, яка має перспективу бути використаною під час надання правової допомоги новому клієнту. Але у такому разі варто врахувати й те, що за письмовою згодою обох (усіх тих) клієнтів, інтереси яких представляє адвокат та є (або можуть стати) суперечливими, та за умови, що адвокат вбачає шляхи забезпечення відсутності ризику заподіяння шкоди інтересам жодного з клієнтів такі обмеження можуть бути скасовані. Але, на відміну від горизонтальних конфліктів інтересів, такі обмеження не можуть бути скасовані щодо вертикальних (адвокат не вправі прийняти доручення клієнта за умови особистого конфлікту інтересів адвоката чи пов'язаних із ним осіб з інтересами клієнта). До пов'язаних з адвокатом осіб можна віднести, зокрема, членів його сім'ї та близьких родичів.

Якщо конфлікт інтересів не був виявлений на стадії прийняття доручення (або виник пізніше, вже в процесі надання професійної правової допомоги), то адвокат має відмовитися від виконання договору та розірвати його (п. 6 ч. 1 ст. 28 Закону та ч. 5 ст. 9, ст. 35 Правил адвокатської етики). У ч. 2 ст. 35 Правил зазначена норма, за якою під час визначення того, з ким із клієнтів адвокат має розірвати договір (щодо першого виду вказаних нами горизонтального конфлікту інтересів), він має зважати на зіставлення можливостей рівноцінного представництва інтересів кожного з них іншим адвокатом, важливості прав та інтересів, пов'язаних із предметом доручень, строків необхідного здійснення дій за кожним із доручень, розміру передбачуваної шкоди, що може бути заподіяна кожному з клієнтів внаслідок розірвання з ним договору про надання правової допомоги. У своїй професійній діяльності адвокат має врахувати й можливості виникнення конфлікту інтересів й у відносинах із клієнтом – юридичною особою (ст. 40 Правил), під час прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами (ч. 1 ст. 21 Правил) та наданні безоплатної правової допомоги або в разі залучення захисника з метою проведення окремої процесуальної дії (ст. 42 Правил).

Ми поділяємо позицію українського законодавця, який доволі детально врегульовує питання, що пов'язані з дотриманням принципу неприпустимості конфлікту інтересів. Необхідність дотримання вказаного принципу передбачена й міжнародними актами, що визначають засади діяльності адвокатури (зокрема, про конфлікт інтересів йдеться в п. 3.2. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [38]) та пов'язана, насамперед, із забезпечення конфіденційності у відносинах між клієнтом та адвокатом.

Одним із професійних обов'язків адвоката, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є необхідність підвищувати свій професійний рівень. Така необхідність в ст. 11 Правил адвокатської етики зумовлюється суспільною значущістю та складністю професійних обов'язків адвоката, що вимагає від нього високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва. У цій же статті зазначається, що адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Високі кваліфікаційні вимоги до професії адвоката встановлюється не тільки під час набуття особою статусу адвоката, але й вже під час здійснення ним своєї професійної діяльності. Так, в ч. 2 Принципу II (Правова освіта, підготовка та вступ до професії адвоката) Рекомендації № 21 Комітету міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. [39] вказується на потребу вживати всіх необхідних заходів для того, щоб забезпечити високий стандарт правової підготовки і моральних якостей як обов'язкову умову вступу в цю професію, а також забезпечити підвищення кваліфікації адвокатів. У п. 24 Основних положень про роль адвокатів [40] вказується на необхідність надання адвокатам права формувати самоврядні асоціації для представництва їх інтересів, постійного навчання, перепідготовки й підтримування їх професійного рівня. Ідентична норма міститься й в п. 24 Основних принципів, які стосуються ролі юристів [41]. На підставі вказаної норми А. Рагулін та М. Шайхулін доходять висновку, за яким безперервна освіта та постійне вдосконалення знань адвокатами належить до міжнародно-визнаних стандартів адвокатської професії [42, с. 47].

Хоча в юридичній літературі й наявне твердження про необґрунтованість покладення на адвоката обов'язку постійно вдосконалювати свої знання та підвищувати свою кваліфікацію (враховуючи, насамперед, необхідність складання особою кваліфікаційного іспиту, що презюмує високий рівень і кваліфікованість юридичної допомоги) [43, с. 19], більшість науковців дотримується протилежної позиції. Варто зазначити і точку зору науковців, які вказують на необхідність нормативного закріплення й такого нового дисциплінарного засобу впливу, як примусове підвищення адвокатом своєї кваліфікації, який може розглядатися як основна, так і додаткова міра професійної відповідальності адвоката [44, с. 25; 45, с. 69–70; 46, с. 59].

Підвищення професійного рівня (підвищення кваліфікації) як важливого професійного обов'язку адвоката розглядається й в Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України [47]. А адвокати, які не виконують такий обов'язок (щодо постійного вдосконалення своїх знань і професійної майстерності, а також не виконують вимог вказаного Порядку) можуть бути притягнуті до дисциплінарної відпо-

відальності (п. 17 Порядку). Важливу роль у підвищенні кваліфікації адвокатів має відіграти й Вища школа адвокатури Національної асоціації адвокатів України, орієнтовний перелік послуг якої затверджений Рішенням Ради адвокатів України від 10 червня 2016 р. № 133 [48].

У вказаному Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України передбачається конкретний перелік можливих видів підвищення такої кваліфікації та зазначається право самостійно обирати види підвищення своєї кваліфікації (п. 10 Порядку). Тобто адвокати є абсолютно вільними у виборі тих чи інших видів підвищення кваліфікації. З цього правила є тільки один виняток, відповідно до якого адвокати протягом перших трьох років адвокатської діяльності обов'язково мають здійснювати підвищення своєї кваліфікації за професійними програмами за загальною складовою частиною (удосконалення та оновлення знань і умінь із правових, методологічних, етичних та інших питань професійної діяльності адвоката). Вважаємо за можливе погодитися з такою позицією українського законодавця, оскільки, як зазначає Д. Кухнюк, у деяких країнах також встановлюють обов'язкові теми, особливо для перших років практики, наводячи при цьому приклад Франції та Великобританії, де «молоді адвокати зобов'язані вивчати правила професійної етики на самому початку своєї кар'єри» [49, с. 15].

Не вдаючись до детального аналізу процедури підвищення кваліфікації українських адвокатів, хочемо звернути увагу на те, що, відповідно до п.п. 13 та 14 Порядку, адвокат має отримати не менше 30 залікових балів протягом трьох років та не менше 10 таких балів кожного року. Але враховуючи процедуру нарахування таких балів, відповідно до положень Додатку № 1 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України (діяльність, що зараховується як підвищення кваліфікації адвокатів), ставимо під сумнів можливість виконання таким Порядком поставленої перед ним мети. Це, насамперед, пов'язано з можливістю отримання залікових балів за самоосвіту, за передплату на профільне юридичне видання (до 2 балів на рік) та з кількістю отриманих балів за участь у заходах, що організуються та проводяться радою адвокатів регіону (тривалість такого заходу має бути не менше 5 годин, а отже, отримується не менше 5 балів). Слушним у такому разі є твердження Т. Варфоломеевої, яка свого часу вказувала на необхідність якнайшвидшого введення в Україні системи підвищення кваліфікації адвокатів, але зауважувала: «При цьому у жодному разі не звести цей процес до формального підтвердження отриманих знань без проходження спеціальних різнобічних програм» [50, с. 19].

Професійним обов'язком адвоката відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є виконання рішень органів адвокатського самоврядування. А їх невиконання, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 34 Закону, розглядається як дисциплінарний проступок адвоката. Відповідно до ч. 3 ст. 12 Правил адвокатської етики, адвокат

зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості критики останніх та їх оскарження у встановленому законом порядку. При цьому зазначається, що критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування. Без сумніву, у своїй професійній діяльності адвокат має виконувати всі законні рішення органів адвокатського самоврядування, що не виключає можливості обґрунтованої їх критики. Вся діяльність органів адвокатського самоврядування має бути спрямована на відстоювання інтересів адвокатури загалом та кожного адвоката зокрема, та в жодному разі така норма не має використовуватися ними як можлива «розправа» на адвокатом.

Варто зазначити, що перелік прав, передбачений ч. 1 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є невичерпним, оскільки адвокат у своїй професійній діяльності має виконувати й інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги. Зокрема, такі обов'язки адвоката-захисника передбачені ст. 47 КПК України. Враховуючи також те, що договір про надання правової допомоги розглядається як цивільно-правовий договір, за домовленістю між сторонами на адвоката можуть покладатися додаткові обов'язки, якщо вони не суперечать природі його професійної діяльності.

Висновки. Закріплюючи за адвокатом комплекс прав та обов'язків (правового і морального характеру), законодавець, по-перше, визначає умови, а, по-друге, створює належні можливості для здійснення адвокатом своєї професійної діяльності. Адвокат у будь-якій своїй діяльності, зокрема й позапрофесійній (у повсякденному житті) має неухильно дотримуватися тих, у першу чергу, моральних обов'язків, які на нього покладає специфічний статус адвоката, його професія.

На нашу думку, всі обов'язки адвоката необхідно поділити на обов'язки першого рівня (професійні обов'язки) та обов'язки другого рівня (процесуальні обов'язки), серед яких теоретично можна виділити організаційні обов'язки адвоката, обов'язки, пов'язані з гарантіями адвокатської діяльності, та обов'язки, які безпосередньо пов'язані із наданням адвокатом професійної правової допомоги (обов'язки функціонального характеру). Українським законодавством встановлюється широке коло професійних обов'язків адвоката та здебільшого визначається порядок їх реалізації, а також забезпечується механізм їх дотримання (через можливість притягнення адвоката до відповідальності, зокрема до дисциплінарної).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Структура правового статусу адвоката: довартоження сутності елементів, які є передумовами його виникнення або ж є дотичними до нього / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2016. – Вип. 39. – Т. 2. – С. 110–115.
2. Заборовський В.В. Структура правового статусу адвоката / В.В. Заборовський // Евразийская адвокатура. – 2016. – № 3 (22). – С. 15–21.
3. Заборовський В.В. Некоторые проблемные вопросы определения структуры правового статуса адвоката / В.В. Заборовський // Евразийская адвокатура. – 2016. – № 6 (25). – С. 31–37.
4. Заборовський В.В. Проблемні аспекти реалізації адвокатом права на запит / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородс–104.
5. Заборовський В.В. Право адвоката на опитування осіб за їх згодою в якості одного з основних професійних прав адвоката / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 3. – С. 214–217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/3_2016/62.pdf.
6. Заборовський В.В. Адвокатський запит у світлі прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» / В.В. Заборовський // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. – № 1 (II). – С. 24–27.
7. Заборовський В.В. Індемнітет адвоката як одна з основних гарантій адвокатської діяльності / В.В. Заборовський, С.Б. Булеца, В.В. Манзюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 4. – С. 287–291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/4_2016/86.pdf
8. Заборовський В.В. Деякі проблемні аспекти ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 28. – Т. 2. – С. 27–31.
9. Заборовський В.В. Дисциплінарна відповідальність адвоката: поняття та види / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 92–95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/4_2014/4_2014.pdf
10. Заборовський В.В. Окремі аспекти процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 408–410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/5_2014/123.pdf
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.
12. Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник / Д.П. Фіолевський. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Алерта, 2014. – 624 с.
13. Мелехин А.В. Теория государства и права: учебник / А.В. Мелехин. – М.: Маркет ДС, 2007. – 640 с.
14. Орлов А.А. Установление обстоятельств уголовного дела как обязанность адвоката / А.А. Орлов // Пробелы в российском законодательстве. – 2015. – № 4. – С. 273–276.
15. Компанейцев С.В. Деонтологічні засади діяльності адвокатів в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 / С.В. Компанейцев. – К., 2013. – 228 с.
16. Федотова Т.А. Адвокатская деятельность и проблемы судебного представительства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Судебная власть; прокурорский надзор; организация правоохранительной деятельности; адвокатура» / Т.А. Федотова. – М., 2009. – 25 с.
17. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343
18. Заборовський В.В. Правова природа принципів, на яких побудовані взаємовідносини адвоката із судом та іншими учасниками судового провадження / В.В. Заборовський, В.В. Манзюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 32. – Т. 3. – С. 157–161.
19. Правила адвокатской профессии в России. Опыт систематизации постановлений Советов присяжных поверенных по вопросам профессиональной этики. Составил член Совета присяжных поверенных округа Московской судебной палаты А.Н. Марков. Москва, 1913 г. / А.В. Воробьев, А.В. Поляков, Ю.В. Тихонравов. – М.: Статут, 2003. – 384 с.
20. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>
21. Гурич О.В. Обов'язки захисника-адвоката у кримінальному процесі України / О.В. Гурич // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 262–267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2010-4/10govkpu.pdf.
22. Model Rules of Professional Conduct, created by the American Bar Association in 1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/cpr/mrpc/russian.authcheckdam.pdf>.
23. Правовая система США / У. Бернам; науч. ред. В.А. Власихин. – 3-е изд. – М.: Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
24. Об адвокатской деятельности и адвокатуре Российской Федерации : Федеральный закон от 31 мая 2002 г. № 63-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2002. – № 23. – Ст. 2102.
25. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 1 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
26. Гаспарян Н. Пассивная защита нарушает права граждан / Н. Гаспарян // Бизнес-адвокат. – 2005. – № 24 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.palatask.ru/article-all/gasparyan/passive.html>.
27. Орлов А.А. Вопросы правового регулирования обязанности адвоката осуществлять познание по уголовному делу / А.А. Орлов // Адвокатская практика. – 2015. – № 4. – С. 14–18.
28. Калинкина Л.Д. О содержании обязанности адвоката защищать интересы подзащитного в уголовном судопроизводстве / Л.Д. Калинкина // Адвокат. – 2009. – № 5. – С. 10–14.
29. Володина С.И. Рецензия на книгу: Ходилина М.В. Правовая (защитительная) позиция адвоката-защитника (проблемы формирования и реализации) / С.И. Володина // Адвокатская практика. – 2013. – № 2. – С. 46–48.
30. Лубшев Ю.Ф. Проблемы защиты по уголовным делам : дис. в виде научного доклада на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Судоустройство; прокуратура; адвокатура и нотариат» / Ю.Ф. Лубшев. – М., 1998. – 70 с.
31. Дюкина В.Р. Гражданско-правовое регулирование оказания адвокатских услуг в праве Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В.Р. Дюкина. – М., 2014. – 201 с.
32. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 / Т.Б. Вільчик. – Харків, 2016. – 490 с.
33. Халеппо Е.М. Правовое положение адвоката как участника гражданского и арбитражного процесса в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Е.М. Халеппо. – М., 2012. – 30 с.

34. Адвокатура в России : учебник для вузов / Под ред. Л.А. Демидовой, В.И. Сергеева. – 3-е изд., стер. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – 576 с.
35. Бойков А.Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Судебная власть; прокурорский надзор; организация правоохранительной деятельности» / А.Д. Бойков. – М., 2010. – 27 с.
36. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdkka.org/pravil-advokatskoji-etiki>.
37. Северин К.М. Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності / К.М. Северин // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – Вип. 10-1(1). – С. 151–154.
38. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343
39. Recommendation № R(2000)21 of the Committee of Ministers to member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer, adopted by the Committee of Ministers on 25 October 2000 at the 727th meeting of the Ministers' Deputies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=533749&SecMode=1&DocId=370286&Usage=2>.
40. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 01 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
41. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>.
42. Рагулин А.В. Современные проблемы и тенденции профессионального развития адвоката / А.В. Рагулин, М.С. Шайхуллин // Евразийская адвокатура. – 2013. – № 5 (6). – С. 42–57.
43. Купрейченко С.В. Защитник в уголовном процессе на стадии предварительного расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.В. Купрейченко. – М., 2007. – 25 с.
44. Мельниченко Р.Г. Виды мер профессиональной ответственности адвокатов / Р.Г. Мельниченко // Адвокатская практика. – 2011. – № 1. – С. 23–26.
45. Косенко М.С. Участие квалификационно-дисциплинарной комиссии адвокатуры в обеспечении адвокатской дисциплины в Украине / М.С. Косенко // Закон и жизнь. – 2013. – № 9 (261). – С. 66–70.
46. Бусурина Е.О. Принудительное обучение по повышению квалификации как мера дисциплинарной ответственности адвоката / Е.О. Бусурина // Евразийская адвокатура. – 2012. – № 1. – С. 58–60.
47. Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2016-02-26-poryadki-67_56eaccd9a7612.pdf
48. Про затвердження орієнтовного переліку освітніх, наукових та інших послуг, що можуть надаватися Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України: Рішення Ради адвокатів України від 10 червня 2016 р. № 133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-06-10-r-shennya-rau-133_576cfdfedd14f.pdf
49. Кухнюк Д.В. Підвищення кваліфікації адвокатів України: проблеми нормативного забезпечення / Д.В. Кухнюк, В.В. Петраковський // Адвокат. – 2012. – № 8. – С. 12–17.
50. Варфоломеева Т.В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні / Т.В. Варфоломеева // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1. – С. 7–20.